

Історія розвитку ставлення особистості до природи

Юркова Т.Ф.

Херсонський державний університет

Ставлення людини до навколишнього середовища, з'ясування місця і ролі людини щодо природи набуває сьогодні великої практичної актуальності у всьому світі. Тому дослідження системи взаємодії та взаємовпливу людини і природи вимагає розкриття основних об'єктивних законів їх взаємовідносин, з'ясування структури, динаміки, механізмів і тенденцій розвитку процесу взаємодії суспільства і природи. Екологічну діяльність ми розуміємо як комплекс цілеспрямованої діяльності суспільства, орієнтованої на вирішення існуючих проблем у системі «людина – природа – суспільство», організацію оптимальних відносин з довкіллям та їх удосконалення з метою дотримання безпечних умов існування. Адже стосунки, за висновком А. Лазурського – це складне динамічне утворення, яке не є раз і назавжди даним, абсолютним, у процесі історичного розвитку вони еволюціонізуються, розвиваються як в онтогенезі, так і в соціогенезі.

З огляду на це і постає питання періодизації ставлення людини до природи в процесі історичного розвитку. Прийнятними уявляються періодизації, запропоновані Д. Марковичем і М. Холодним .

Варіант періодизації, запропонований М.Холодним, сформульовано з урахуванням результатів аналізу пам'яток

релігійної, художньої творчості і наукових пошуків. Більш повний аналіз еволюції ставлення до природи здійснив С. Дерябо. Він підійшов до періодизації процесу ставлення людини до природи з культурологічної позиції: визначив сприйняття природи в таких типах культури, як міфологічний, фольклорний, античний, середньовічний, Ренесанс, бароко, класицизм, романтизм, реалізм, авангардизм. Це дало змогу дійти до висновку, що «чим сильніше у тому чи іншому типі культури людина відчуває себе як суб'єкт, тим більш об'єктивно вона сприймає природу, протиставляючи себе їй [4, с. 10]».

З огляду на позиції науковців (В. Хесле, В. Ясвіна та ін.) найбільш прийнятною уявляється точка зору Г. Пустовіта, який в основу пошуку ефективних шляхів взаємодії людини з природою кладе методологічний принцип, що розкриває практичну діяльність людини в довіллі як головну у взаємостосунках людини з природою на різних етапах історичного розвитку суспільства [6, с. 18–19]. Відповідно до цього вчений виокремлює й обґрунтовує сутність трьох концепцій становлення та розвитку процесів взаємодії людини і довілля в системі «природа – людина – суспільство».

Отже, зазначене вище дає змогу зробити висновок, що заснована спочатку на релігійних поглядах на людину як на «вінець творіння», підкріплена потім успіхами науки і техніки, прогресом виробництва ідея і практика підкорення сил природи залишилася провідною в поглядах людини на природу, у стосунках з нею аж до другої половини ХХ ст. і значною мірою є переважаючою і тепер.

Водночас у міру посилення згубного впливу результатів господарської діяльності людини в природі поряд з ідеєю антропоцентризму все більш чітко виявляє себе тенденція до пошуків і використання таких форм взаємодії людини з природою, які б не завдавали їй шкоди. Однією зі спроб вивести ставлення до природи на прагматичний рівень став етико-естетичний підхід, який у кінці XIX ст. пропагували Д. Анучін, І. Бородин, Д. Кайгородов та ін. Генеза цього підходу порушена у роботах Г. Борейко [1, с. 4–8]. У своїх працях вони не лише розкривали етико-естетичну цінність природи, але й доводили необхідність формування гуманного ставлення до всіх природних форм, незалежно від їх матеріальної цінності.

Розвитком нового погляду на взаємодію людини з природою стало вчення про ноосферу В. Вернадського. На основі незаперечних фактів він довів, що вплив людини на природу зростає так швидко, що незабаром прийде час, коли вона перетвориться в основну геологічну силу, яка формуватиме обличчя Землі: біосфера перейде до свого нового стану, сфери розуму – ноосфери. Розвиток оточуючого середовища і людського суспільства здійснюватиметься нерозривно [2, с. 67–76].

За розвідками В. Ясвіна саме на новий тип екологічної поведінки і свідомості в суспільстві орієнтує універсальна етика (А. Торо, М. Ганді, А. Швейцер та ін.). Як зазначають С. Дерябо і В. Ясвін, «вона не проводить у ціннісному відношенні розмежування між людиною та іншими живими істотами... представники природи такі ж повноправні суб'єкти, як і людина... Її найважливіший постулат

полягає у ствердженні необхідності поширення сфери дії людської етики і на все природне [3, с. 2]».

З огляду на результати розвитку ідей коеволюції і біоцентризму стверджується сьогодні й ідея екоцентризму. Її відзначає більш глибока наукова обґрунтованість, орієнтація на екологічну доцільність, відсутність протиставлення людини природі, суб'єктивне сприйняття природи, баланс прагматичної і непрагматичної взаємодії з нею.

Водночас із огляду на реалії сучасності слід визнати, що антропоцентричні погляди на природу до цього часу превалюють у масовій свідомості, а екоцентричні є етапами розвитку філософських і конкретно-наукових ідей та відповідних їм суспільних рухів. Як зазначає з цього приводу Ю. Олейніков, «щоб суттєво впливати на свідомість широких народних мас, нові наукові досягнення мають набути зримого, практично значущого для їх життєдіяльності значення [5, с. 27]».

Однак, як підтверджують результати нашого дослідження, означені ідеї ніде в світі в широкому масштабі так і не реалізовані, хоча в міру поглиблення екологічної кризи сфера їх дії на свідомість і поведінку людини, на політику світових держав у галузі природокористування поступово розширюється.

В історії філософських і педагогічних ідей, у системах освіти й виховання неодноразово робилися спроби побудувати зміст освіти з позиції космоземної всеєдності. Починаючи з Я. Коменського, офіційного статусу набуває принцип природовідповідності. Він

розглядав людину як органічну частину природи, яка живе відповідно до її законів і розвивається циклічно згідно з порами року.

Відповіддю на вимоги часу став науковий доробок і досвід організації спілкування учнів із природою, представлений у педагогічній спадщині В. Сухомлинського. Погляди його на досліджувану проблему відповідали не лише сучасним йому вимогам, але і набагато випередили свій час. Про визначну роль природи у виховній системі В. Сухомлинського свідчать такі його слова: «Не можна не враховувати, що життя наших дітей відбувається серед природи, природа входить у духовне життя дитини і як нерукотворна краса, і як сфера творчості, як поле, на якому створюється краса душі. Ми глибоко переконані в тому, що бережливе, турботливе ставлення до природи, праця, яка прикрашає рідну землю, – це найважливіша умова формування духовної краси... Усе це діти більше відчують серцем аніж розуміють, аніж міркують про це [7, с. 121]».

Отже, можемо констатувати, що серед розмаїття соціальних інституцій, покликаних формувати екоцентричну свідомість і поведінку особистості, загальноосвітня школа посідає особливе місце. Її виховний вплив не тільки тривалий і цілеспрямований, він відбувається саме в той період життя людини, який відзначається особливою сенситивністю до сприйняття природних цінностей. До того ж у зв'язку з цим, що екологія дедалі більше переходить на міжпредметний рівень, набуває міждисциплінарного характеру, саме в процесі освоєння основ наук складаються об'єктивні передумови для формування в учнів екоцентричного ставлення до природи на базі не лише природничих, але й гуманітарних наук.

Список використаних джерел:

1. Борейко В.Е. От составителя. Этико-эстетический подход в охране дикой природы и заповедном деле / Борейко В.Е. – К., 1997. – С. 4 – 8.
2. Вернадський В.І. Декілька слів про ноосферу. Імпакт / Вернадський В.І. – 1989. – №3. – С. 67 – 76.
3. Дерябо С.Д. Культурно-историческая обусловленность кризиса европейского экологического сознания. Culture and word / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин.–1994. – Ноябрь. – С. 1 – 2.
4. Дерябо С.Д. Экологическая педагогика и психология: Ростов-на-Дону: Из-во “Феникс” / С.Д. Дерябо, В.А. Ясвин. – 1996. – С. 269.
5. Олейников Ю.В. Экологическая обусловленность мировоззренческих трансформаций. Мир психологии / Ю.В. Олейников. – 1997. – №1. – С. 26 – 28.
6. Пустовіт Г.П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: [моногр.] / Григорій Петрович Пустовіт. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 540 с.
7. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. Вибрані твори / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1976. – Т 5.– 670 с.